

VALOAREA ARTISTICĂ A PSALMILOR ÎN ROMANUL *BISERICA ALBĂ DE ION DRUȚĂ*

DR. ANA GHILAȘ

Universitatea de Stat din Chișinău

ana_ghilas@yahoo.com

Abstract: The article „Artistic values of Psalms in the novel *White Church* by Ion Druță” is dealing with the relationship between Bible and Literature. The piece highlights the roles of the Psalms in Druță’s narrative art: text structuring, characterisation of the characters, atmosphere creation, and the ethical-cognitive function.

Key-words: the *Bible*, literature, Ion Druță, neoisyaism, Paisie Velicicovski.

Relația Biblie-literatură a devenit actuală în special în țările Europei de Est, unde mult timp a fost o temă interzisă nu doar în cercetare, ci și în valorificarea artistică. Totuși, la începutul anilor ’80 ai secolului XX unii scriitori din spațiul exsovietic au abordat motive biblice în texte literare cu teme istorice, etico-filosofice, ecologice, dezvăluind nu atât criza lumii moderne în general, ci, mai ales, starea de incertitudine a individului într-o societate totalitaristă. În acest sens, Cartea Sfântă și valorile etnice au constituit un reper axiologic și o soluție împotriva maladii spirituale, aspecte asupra cărora au stăruit, în special, scriitorii Ion Druță – în romanele *Clopotnița*, 1972 și *Biserica albă*, 1982, nuvela *Samariteanca*, 1988, piesele *Căderea Romei*, 1995 și *Apostolul Pavel (Harul Domnului)*, 1996 – și Cinghiz Aitmatov în romanul *Eșafodul*, 1986.

Se știe că, din punct de vedere literar, influența Bibliei rezidă în diversificarea literaturii pe genuri, în complexitatea combinației genurilor și speciilor literare, iar „toate topos-urile religioase reprezentative devin progresiv și topos-uri poetic-literare”¹, invocația, incantația, rugăciunea, formele de adorație verbală ale divinității fiind „preliterare și convertibile în poezie și în literatură”². În valorificarea estetică a Bibliei esențial este totuși ceea ce Henri Bremond numea „istorie literară a sentimentul religios”, or, așa cum observa în 1995 Bartolomeu Anania, „nu orice ton de invocare a divinității poate semnifica un sentiment religios [...]. Sunt poeți pentru care religia e un simplu act de cultură și devine „o sursă de inspirație” și sunt alții care trăiesc religia ca act de spiritualitate, ea devenind poezia

¹ ADRIAN MARINO, *Biografia ideii de literatură*, Vol. IV, Secolul 20, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997, p. 72.

² *Ibidem*, p. 79.

însăși. Mai există și poeți pentru care noțiunile religioase sunt simple piese de laborator, instrumente ale procesului artistic. Oricum, a vorbi despre poezia religioasă dintr-o literatură înseamnă a selecta nu numai poemele care exprimă direct un sentiment religios, ci și pe cele ce îl implică în structura lor intimă”³. Un exemplu elocvent rămâne a fi, în primul rând, poezia lui Vasile Voiculescu, poet care trăiește religia ca act de spiritualitate în sensul creștin de funcționare și/sau manifestare a chipului divin în om.

Experiența individuală a relației dintre om și divinitate este exprimată în Psalmi, numiți și rugăciuni poetice, sinteză a Vechi Testament despre Dumnezeu și opera lui. Psaltirea include trăirea și emoția religioasă, transfigurată în versuri și cântece, sublimând „năzuințele și eforturile sufletului omenesc de a se ridica de la cele pămîntești către cele înalte ale cerului, prin împlinirea poruncilor lui Dumnezeu”⁴. În psalmi se exprimă - direct, sincer, emoțional - stările, speranțele, dezamăgirile, bucuria și tristețea omului. Se știe ca psalmii se cântau, iar cântărețul (la început regele David) era acompaniat la instrumentul cu coarde numit chifară, psalterion. Termenul „psalmodie” indică asupra unui gen muzical vocal, acompaniat de instrument cu coarde, iar „psalmodiere” înseamnă ‘a cânta monodic, pe o singură voce’, un fel de recitare pe același sunet. Uneori se cânta și la antifon – o interpretare a melodiei, pe rând, de două coruri sau de solist și cor, sau de voci bărbătești, de maturi și de tineri. Mai târziu, antifon era numită fraza melodică ce se repeta după fiecare strofă a psalmului. Construiți pentru prima dată pe principiul dialogului dintre Dumnezeu și om, psalmii, în special traducerea și prelucrarea artistică a lor, au contribuit la lirizarea poeziei și la afirmarea caracterului reflexiv, filosofic al genului, textul original fiind înțeles de autor ca un canon religios și ca model poetic în același timp⁵.

Tematica și structura rugăciunilor poetice „se revarsă” în literatura cultă nu doar în poezie, ci și în proză, impregnându-i genului narativ valențe poetice, atmosferă lirică, elegiacă uneori. În acest sens, considerăm că tipologia psalmilor (de mulțumire, de laudă, de pocăință, de jale, de imprecăție, psalmi istorici, mesianici, didactici), elemente compoziționale specifice poeziei biblice (paralelismul sinonimic, antitetic, sintetic, progresiv, climatic; repetiția), precum și cantabilitatea lor, ce rezultă din ritm și din structura sonoră, ar constitui elementul prim în metodologia textului literar inspirat din psalmi. Pentru o asemenea perspectivă de abordare a problemei am pledat în analiza romanului *Biserica albă* de Ion Druță, text asupra căruia autorul a revenit (ca și în cazul altor lucrări ale sale) pe parcursul anilor 1975-1981, 1986-1987.

³ VALERIU ANANIA, *Din spumele mării. Pagini despre religie și cultură*, Ediție îngrijită și prefațată de Sandu Frunză, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 147.

⁴ ION M. STOIAN, *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994, p. 230.

⁵ С. А. Ф. ЛУЦЕВИЧ, *Русская псалтырная поэзия XVIII века: стихотворное переложение псалмов*. Молдавский Государственный Университет-Институт русистики Варшавского Университета, Кишинев-Варшава, 2004.

Lirismul specific prozei druțiene, „psalmodierea” unor fragmente întregi din discursul său imaginar, structura antifonică a romanului (vocile Ecaterinei, numită „cea mică” și a satului; starețul Paisie și călugărul Ioan; Ecaterina cea mică și starețul Paisie; bogăția, fastul, dezmățul de la curtea Ecaterinei II și moralitatea, suferințele țaranului de pe malul Nistrului) devin indicii ale implicării psalmilor ca rugăciuni poetic-muzicale în structura romanului. Aspectele menționate sunt susținute de motto-uri, motive sau chiar subiecte aparte (cum putem vedea în capitolul al doilea, *Ora îmblânzării cugetului*, structurat pe citarea și comentarea Psalmului 38), fiind relevat astfel caracterul providențial și didacticismul psalmilor. Unul dintre primii cercetători care a apreciat opera lui Druță din această perspectivă a fost profesorul Paul Miron în articolul „Receptare biblică și univers spiritual la Ion Druță”, publicat la Freiburg, în revista *Dacoromania*, nr. 7, 1988, reeditat apoi la Chișinău, în revista *Nistru*, nr. 5, 1989 și în ediții critice despre opera autorului⁶. În spațiul basarabean postbelic, articolul introduce în circuitul criticii literare evaluarea discursului artistic din punct de vedere al valorilor creștine.

Romanul *Biserica albă* e construit pe principiul contrapunctului, acțiunea desfășurându-se în timpul războiului ruso-turc din 1787-1792, în Rusia, la curtea Ecaterinei a II-a și în Moldova, la Mănăstirea Neamț, în satele Sălcuța și Ocolina de pe malul Nistrului. Ambiții imperiale și pasiuni ale împărătesei sau ale feldmareșalului Potiomkin, omorirea domnitorului Moldovei Grigore Ghica, contribuția lui Paisie Velicovschi la înnoirea rugăciunii isihaste, trăirile și aspirațiile omului simplu în vremi cumplite se împletesc în structura romanului care aduce în prim-plan deosebiriile dintre virtuțile creștine și păcatele omului. Lumea este prezentată aici în toată complexitatea ei: cu patimi, căderi și ridicări în Marea Vieții. Lumea, înțelegem din text, e vastă și diferită, ea este compusă din Ecaterina cea Mică și Ecaterina cea Mare, din Paisie Velicovschi și Potiomkin, din călugărul Ioan și Taica, din cer și pământ, din trup și suflet.

Secolul al XVIII-lea a fost perioada unor războaie între două mari puteri imperiale, rusă și otomană, între care viețuiește și suferă „sărmana țară a Moldovei”; este secolul luminilor și al afirmării individualității. În plan religios, se caracterizează prin asumarea învățăturii creștine și prin cunoașterea religioasă ca premisă a comportamentului religios, fiind numit și „veacul de aur al ortodoxiei românești”, în special prin activitatea lui Paisie Velicovschi. Toate aceste aspecte (istoria, religia, individualitatea și valorile ei morale) constituie puncte de reper în structurarea subiectului din romanul lui Druță. Din perspectiva unui narator omniscient și omniprezent, iar alteori din contopirea vocilor narator-personaj, autorul transfigurează artistic atmosfera timpului, caracterizând, printr-o frază, situația politică din Europa acelei vremi – „Războaie și pustii peste tot. Dinte

⁶ PAUL MIRON, „Receptare biblică și univers spiritual la Ion Druță”, în *Druțiana*, Chișinău, 1990, p. 183-194); Idem, *Opera lui Ion Druță: univers artistic, spiritual, filozofic*, Vol. I, Universitatea de Stat din Moldova CEP USM, Chișinău, 2004, p. 382-392.

pentru dinte [...]” –, pentru ca apoi să treacă, treptat, la planul moral-spiritual: „Răutatea față de aproapele tău s-a cuibărit peste tot, devenind normă, o lege, un merit chiar. A ști să te clănțănești cu cei din jurul tău însemna a fi om de ispravă. A ști să-l lovești, ba chiar să-l dobori pe aproapele tău, era o faptă eroică. Firește, înrăirea a dus la erezii, la cumplite decăderi ale credinței. În văzduh plutea ceva din ceea ce se numește sfârșitul lumii, pentru că atunci când pe lume nu mai poate rămâne nimic sfânt, atunci omul, vrînd, nevrînd, începe a se gândi la sfârșitul ei”⁷.

Fragmentul de mai sus punctează, de fapt, aspectele esențiale ale romanului: lupta dintre imperii pentru expansiune, starea morală și spirituală a timpului și a individului, iar leitmotivul „Chiar că nu au nimic sfînt” din primele două capitole introduce tema opunerii a două religii, cea creștină și cea musulmană, amplificată artistic de faptele evocate: venirea călăului turc la Iași, atmosfera de frică și incertitudine în capitala Moldovei și la curtea domnească („Ceva urît, ceva păgîn ascundea în poalele sale acea noapte rece și ploioasă”) și culminînd cu omorîrea domnitorului Grigore Ghica. Autorul nu insistă însă prea mult asupra acestei deosebiri de religii, ci încearcă să convingă ce presupune religia creștină, lumea creștină, care sunt principiile axiologice ale ortodoxiei.

Cele paisprezece capitole ale romanului trimit la textul biblic prin titluri și epigrafe, prin personaje, scene și simboluri. Astfel, majoritatea capitolelor au în titlurile lor elemente ce amintesc de Vechiul și de Noul Testament: *Nimic sfînt, Ora împlînzirii cugetului, Nepribănirea, Fructul oprit, Steaua de la Betleem, Mai marele cîntăreților, Urcarea întru vrednicie, Vama zădîrilor, Bate clopotul de seară*.

Prezența în text a psalmilor se manifestă pe trei nivele: 1) motto-citat, care dă tonul, creează atmosfera capitolului și prefigurează tema lui; 2) citate din psalmi comentate în capitole unde nu este motto biblic, dar în care problema morală e abordată prin poetica psalmilor (dialog antifonic, paralelism, compoziție inelară, atmosferă tristă, elegiacă ș.a.); 3) prin intermediul psalmilor este transfigurată artistic istoria, timpuri și oameni, probleme general-umane.

Primul și ultimul capitol „încercuiesc” textul cu motto-uri din psalmi: „Întărește, Doamne, pașii mei pe cărările Tale, să nu-mi șovăie cumva piciorul” și „Cutremurați-vă și nu păcătuți”. Verbul-rugă, la singular, din primul motto („Întărește”) și imperativul la plural din ultimul („Cutremurați-vă”, „nu păcătuți”), unesc într-un inel psalmodic textul, prefigurînd atmosfera din cuprinsul capitolelor și sugerînd stări ale personajelor, atitudini ale naratorului/autorului. Într-un alt roman, *Clopotnița*, publicat în 1972, ultimul epigraf este citat și comentat astfel: „*Cutremurați-vă și nu păcătuți*, ne amintește mitropolitul Dosoftei, iar noi ne cutremurăm și păcătuim, păcătuim...”. De fapt, pre-textul întregului discurs narativ îl constituie Psalmul 38, citat de autor prin „a treizeci și noua cîntare a împăratului David”, ale cărui idei se manifestă în toate capitolele, de la explicarea/comentarea

⁷ ION DRUȚĂ, *Scrieri*, Vol. III, Chișinău, 1987, p. 24.

versetelor, la tipologia personajelor și crearea unor imagini vizual-auditive cu valențe moral-filozofice, în care peisajului îi revine un rol esențial.

Responsabilitatea omului pentru propria viață, necesitatea de a nu păcătuți cu fapta, nici cu cuvântul, starea de tristețe ca neîmplinire sufletească, viața și moartea, conștiința trecerii omului prin Timp ar fi doar câteva dintre ideile psalmului, devenite în opera literară teme și motive artistice. Pentru o mai bună înțelegere a suflului psalmului și al mesajului romanului, apelăm și la meditațiile asupra Psalmului 38 ale Sfântului Ioan Gură de Aur : „Vino, creștine, să cântăm versul de psalm al alăutei lui David și împreună cu el să facem cunoscută nimicnicia celor omenești. În deșert se tulbură tot muritorul. Se tulbură, dar la sfârșit va pieri. Se tulbură, dar înainte de a se așeza, este înghițit. Se tulbură, dar se duce fără să ia ceva din agoniseala zbuțumului său. Ale lui tulburările, ale altuia bucuriile. Ce este omul? Împrumut cu dobândă vremelnică a vieții; datorie fără amânare a morții; fiară neîmblinzită prin voia ei; către sieși își dă învățătură; iscusință la răutăți; dibăcie la nedreptate. Nu se aseamănă oare, creștine, viața omului cu marea? Nu ne izbim unii pe alții mai puternic decât ne izbesc valurile mării? Oare nu ne învățăm încoace și încolo ca în întunecimea mării? Ai milă, miluiește, ca să fii miluit! Dă-le celor ale lor înainte de a veni ziua socotelilor. Pentru ce, Doamne, nu pomenești și de celelalte rele? Pentru că nu judec păcatul, ci neomenia. Nu osîndesc pe cei care au păcătuțit, ci pe cei care nu s-au pocăit. Pentru neomenia voastră vă osîndesc, căci, deși ați avut un leac atât de mare, milostenia, totuși v-ați lipsit de-o binefacere atât de mare. Mustru, așadar, neomenia voastră, ca rădăcină a toată răutatea și necredința”⁸.

Învățăturile Psalmului 38, citate mai sus, se actualizează în discursul românesc druțian prin personaje-tipuri, nu individualități (Paisie Velicovschi, călugărul Ioan, țărâna Ecaterina, feldmareșalul Potiomkin, Ecaterina II-a Rusiei, Taica ș.a.) și printr-un stil retoric-didacticist pe alocuri, îmbinat cu lirism. Ideile și atmosfera tristă ce se desprinde din Psalmul 38 sunt transfigurate artistic, în mod convingător, prin dialog „antifonic”, descrieri de natură, reflecții ale personajului/naratorului. Un rol important în realizarea conceptului artistic îi revine capitolului al II-lea, intitulat *Ora îmblinzirii cugetului*, în care istoria creștinismului o aflăm prin istoria psalmilor, transpusă prin mijlocirea personajelor, cu care, așa cum am menționat, se contopește naratorul. Este mai mult o voce monodică – a lui Paisie Velicovschi – susținută, timid la început, apoi tot mai puternic, de cea a călugărului Ioan, printr-un dialog antifonic.

Vocea psalmului, vocea naratorului, vocea personajului Paisie se unesc, devenind când narrative, când didactice, când lirice. Prin asemenea variațiuni discursive aflăm originea psalmilor, a polunoșniței, nestrămutata credință „a primilor creștini (pescarii din Galileea) care, pentru a nu pierde harul Domnului, se sculau în miez de noapte și, închiși prin căsuțele lor, se rugau”. Pentru alți creștini

⁸ Cf. <http://psaltirea.wordpress.com/2009/01/10/sf-ioan-gura-de-aur-meditatie-la-psalmul-38/>.

din acele îndepărtate vremuri (păstorii sirieni), „cupola albastră a cerului era biserica lor, munții arși de soare erau altarele lor, iar străvechile cântări ale împăratului David alcătuiau scripturile lor. Își alegeau de obicei o cântare a împăratului David, o învățau pe din afară, rămânând în singurătatea munților cu oile un an întreg, neavînd la suflet decît un singur psalm. În amintirea acelor păstori, biserica creștină, la slujbele din miez de noapte, nu obișnuiește a citi psaltirea în cunoscuta sa orînduire, ci, deschizînd cartea la întîmplare, rămîne cu acea singură cântare, ce ni se va ivi”. Astfel, prin relatarea istoriei psalmilor și a slujbei de la miezul nopții, dar și prin muzicalitatea frazei, se poate observa preluarea elementului liric a acestora, ceea ce transmite specificul lor originar: vers cîntat monodic, fără inflexiuni melodice, monoton, adică psalmodie. Autorul lasă să se întrevadă singurătatea individului în fața lui Dumnezeu și responsabilitatea sa în această lume – „rămînînd în singurătatea munților un an întreg, n e a v î n d l a s u f l e t d e c î t u n s i n g u r p s a l m ” (s.n.). Îmbinarea armonioasă dintre idee și atmosferă, dintre idee și stare, înlănțuirea într-un întreg a acestor elemente ale textului pun în lumină conștiința celui care narează și sentimentul religios al autorului.

Personajul Paisie Velicovschi vorbește despre sărăcirea sufletului, despre frica de a ne cunoaște pe noi înșine sau de a sta de vorbă cu eu-l, cu glasul lăuntric. Din punct de vedere compozițional, explicațiile starețului sunt precedate de citatul biblic și succedate de peisaj și descrierea personificatoare a clopotelor, cu funcție de leitmotiv. „Stat-am stat eu de mi-am zis: păzi-mi-voi cărările, lacăt guri pune-mi-voi, pe cît netrebnicul va fi în fața mea. Fost-am necuvînt, și neglas am fost, trecut-am cu tăcerea chiar și peste cele bune, dar tristețea mi-a sporit și-a tot crescut în mine”, astfel prezintă autorul începutul Psalmului 38. Se accentuează starea de tristețe sesizată prin peisajul autumnal, pluvial și prin acțiuni misterioase, încă din primul capitol, aici fiind explicată cu argumente din Cartea Sfîntă și din experiența existențială a omului: „[...] trecem tăcuți, trecem orbi pe lîngă cele bune. A nu mai vedea însă nimic în jurul tău nici bun, nici rău înseamnă a stinge făclia conștiinței tale [...]. Iată de ce, zice psalmul, oricît de bine n-ar duce-o omul după înăbușirea darurilor cerești, t r i s t e ț e a n e v a t o t s p o r i ș i n e v a c r e ș t e ”.

Monologul și dialogul antifonic, ca și peisajul, prefigurează încă din incipitul capitolului o atmosferă rece – luminoasă, insistîndu-se pe starea de tristețe a omului. Natura, liant între părți, fragmente, episoade, sugerează stări și transmite idei, accentuînd în acest capitol starea de tristețe și conștiința trecerii ireversibile a timpului: „Firește, după ce vor trece primele bucurii ale luminii și căldurii, p o s o m o r î r e a i a r ă v a p r i n d e a p i c u r a p e s t e s u f l e t e l e n o a s t r e , p e n t r u c ă , o r i c u m , t r e c ă t o a r e s u n t t o a t e p e a c e a s t ă l u m e , t r e c ă t o a r e e ș i b u c u r i a p r i m ă v e r i i [...]” (s.n.). Astfel, se menține atmosfera tristă, întunecată, iar conștiința faptului că omul este trecător și are nevoie de cuvîntul mărturisirii îi apropie pe porucicul Baratînski și feldmareșalul Potiomkin, pe

țărâncă Ecaterina și starețul Paisie, pe părintele Ioan și feciorii lui moș Pasăre, hoști de cai.

Suflul psalmilor se desprinde din istoria „primilor noștri creștini” (pescarii din Galileia, păstorii sirieni, femeile macedonence, „iudeii căpățuiți la periferiile Romei”) și din „oftatul” clopotelor de la Mănăstirea Neamț, din care autorul construiește narațiuni poetice cu valoare cognitiv-etică. Descrierea primilor creștini de la periferiile Romei, de exemplu, are și funcție premonitivă în desfășurarea acțiunii din roman: „Erau vremurile marilor prigoniri. Rugăciunile se plăteau scump, cu prețul vieții se plăteau, lucru pentru care iudeii se și sculau cu noaptea în cap ca să se roage. Nu s-au lăsat însă de a-l tot căuta pe Domnul și, chiar când erau prinși noaptea rugându-se, când legionarii băteau cu picioarele în ușa umilelor cocioabe, ei ieșeau să deschidă, lăseau prigonitorii să intre, după care se lăseau în genunchi și-și reluau rugăciunea de la capăt”. Este imaginea credinței nestrămutate în adevărul și lumina Domnului, este firea binevoitoare și cumpătată a creștinului și, în același timp, este argumentul artistic al versului din psalm, cu care se încheie fragmentul din roman: „Stat-am eu de mi-am zis: păzi-mi-voi cărările, lacăt gurii pune-mi-voi, pe cât va fi netrebnicul în fața mea. Fost-am necuvînt și neglas am fost [...]”. Imaginea devine premonitivă în desfășurarea acțiunii, fiind urmată de sunete stranii din exteriorul mănăstirii, ce prevesteau venirea turcilor. Părintele Paisie îl convinge însă pe poslușnicul Ioan că cel mai bun ajutor este acum rugăciunea, „ora împlinzirii cugetului”: „Ce poate însemna o bătălie câștigată sau pierdută față de acea mare minune când, iată, un suflet venit cine știe de pe unde se roagă și cuvintele lui urcă, prin depărtări neînchipuite, spre Tatăl nostru, al tuturor. Împreună cu ruga lui urcă în ceruri și muțenia celor ce-au trecut pe fața acestui pământ, și neputința de-a se rosti a celor ce n-au apucat încă să vină. Și tot așa, cuvînt cu cuvînt, vers cu vers, pînă ce din vuietul nopții nu răsare lumina acelei liniști și păci sufletești, fără de care nici credința nu mai e credință, nici creștinul nu mai este creștin”.

În diferite momente ale vieții omului *Psaltirea* rămîne a fi susținere și îmbărbătare, împăcare și memorie. Atitudinea personajelor aceasta constituie o modalitate de caracterizare a lor. În oglindă cu omul, în general, Potiomkin, de exemplu, este prezentat nu doar prin acțiuni, ci mai ales prin starea de incertitudine, de tristețe prezentă și în versetele 9-10 din Psalmul 38: „Deși ca o umbră trece omul, în zadar se tulbură. Strînge comori și nu știe cui le adună pe ele”⁹, idei exprimate astfel și de bătrînul cazac, la moartea cneazului: „Că oricît nu le-am fi adunat aici pe pământ, oricît nu ne-am fi înălțat și preamărit unul pe altul, în fața Domnului ajungem fără titluri, fără grade [...]”. În limba rusă, Psalmul 38

⁹ *Biblia sau Sfînta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Sfințitului Părinte Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 583.

este numit *память смертная*, însemnând amintirea despre moarte, conștientizarea existenței morții și necesitatea pregătirii sufletului pentru trecerea în lumea cealaltă.

Psaltirea îl urmează pe Paisie Velicovschi pe tot parcursul vieții sale. Aflăm, astfel, despre „o frumoasă psaltire lucrată de mîna sa pe muntele Athos”, de copiii pe care le făcea pe cînd se afla la Schitul Sfîntul Prooroc Ilie, iar „faima lui a început a se răsfrînge și asupra psaltirilor sale, așa încît ajunseseră a fi căutate prin toate colțurile lumii”, domnitorul Moldovei Calimah invitîndu-l „să vină cu ucenici cu tot în Moldova, căci erau mulțime de mănăstiri pustii, printre care și Dragomirna, una dintre cele mai frumoase mănăstiri bucovinene”, după care au urmat Secu și Neamț. Pentru părintele Paisie *Psaltirea* înseamnă credință, liniște sufletească, amintirea celor trăite și datorია, istoria vieții sale monahale confirmînd opinia lui A. Pușkin din motto-ul capitolului al II-lea: „Călugării ne-au păstrat flacăra trecutului, iar asta înseamnă că lor le datorăm ceea ce ne încălzește sufletul în ziua de azi”.

Canonizat de Biserica Ortodoxă Română în anul 1992 și de cea a rusă în 1988, starețul Mănăstirii Neamț, Paisie Velicovschi, a realizat reforma discursului religios ortodox prin „programul de înnoire sufletească” și de edificare duhovnicească în planul credinței. El introduce rugăciunea numită neoisihastă, care se caracterizează printr-o trecere „de la psalmodiere la înălțimea sublimă a contemplației”, după cum afirma Nichifor Crainic¹⁰. Isihasmul a devenit o constantă a vieții religioase, avînd „o funcție importantă în mentalul colectiv răsăritean”. Termenul grecesc, *isihia* înseamnă ‘liniște, calm, singurătate’, iar *isihasm* „pace lăuntrică, concentrare în sine, o liniște creatoare, neastîmpărată, în continuă mișcare”¹¹. Rugăciunea isihastă este numită „rugăciunea lui Iisus”; în ea, dialogul și comuniunea cu Dumnezeu se realizează prin pace lăuntrică. Ea face să coboare înțelegerea din inimă, prin repetarea numelui lui Iisus, însoțită de rugăciunea vameșului: „Dumnezeule, ai milă de mine, păcătosul!”. În mediul teologic ortodox, rugăciunea lui Iisus presupune „simțirea realității neatinse pe care o încearcă mintea”, apoi „coborîrea minții în inimă”, prin care se realizează întîlnirea inimii cu Dumnezeu, astfel încît „prezența lui Dumnezeu copleșește totul”. Paisie Velicovschi a generalizat rugăciunea lui Iisus și a făcut din ea caracteristica modernă a misticii ortodoxe.

În roman sunt descrise atît fenomenul nașterii rugăciunii minții, cît și rostul ei pentru credincioși¹². La fel cu lumînarea-lumină și clopotele, rugăciunea devine element structural esențial în discursul drușian, iar figura lui Paisie Velicovschi formează un tot întregu cu psaltirea, lumînarea și rugăciunea, constituind o imagine-simbol a credinței și dăruirii. Lumînarea și clopotul sunt uneori

¹⁰ DORU RADOSAV, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997, p. 46.

¹¹ VALERIU ANANIA, *op. cit.*, p. 187.

¹² *Ibidem*, p. 393-420.

personificate, alteori prezentate din perspectiva unei metonimii: „cele două lumînări surprind o lacrimă ce se prelinge încet pe umerii obrazilor suptți”, apoi „scade lumina celor două lumînări pe masa starețului, se lasă umbre tot mai dese și mai dese peste slovele prea cuviosului Ioan Damaschinul, intitulat *Chipul Domnului în inima omului*”. Această metaforă a *luminii*, imagine a „cunoașterii divinului” încă înainte de a intra în spațiul propriu-zis al citirii psalmilor, este amplificată prin imaginea „coșului de lumînări” adus de poslușnicul Ioan, care pune „cite o lumînare în fața fiecărui scaun, aprinzându-le”.

Lumina (lumânarea) se îmbină cu clopotele care – simbol, personificare, metaforă – sugerează când tristețe, când voioșie, iar sunetul lor transmite nu doar imagini auditive, ci și idei sau stări, ca în exemplul următor: „A oftat, îndurerat, marele clopot al Neamțului. Nu a fost nici revoltă, nici jalbă, ci mai degrabă un suspin a coborât din turnul mănăstirii, de parcă un popor întreg s-ar fi plîns într-o singură suflare. Deplîngerea amarului destin a făcut sftenicii să sară în ajutorul stăpînului, în urma lui s-au grăbit droaia de clopoței. Și tot cădeau și cădeau de sub streășina clopotniței ciorchine de argint, și tot veneau și veneau, prin întuneric la vale, spre acea zodie întunecată, unde, așteptîndu-i să cadă, băteau toaca cele două ciocane de lemn”. Și acest fragment este un preludiv la citirea *Psaltirii*: „Starețul a așteptat pînă ce micuții vor coborî cu toții, dupa care a ridicat, cuvios, psaltirea de pe masă”.

Astfel, suflul psalmilor, morala și filosofia lor, îmbinarea/contrastarea elegiacului cu optimismul sunt actualizate în romanul *Biserica albă* al lui I. Druță, discursul epic demonstrînd nu doar sentimentul religios al autorului, ci și talentul de a transfigura patosul și atmosfera rugăciunii poetice.

Bibliografie

- Anania, Valeriu, *Din spumele mării. Pagini despre religie și cultură*, Ediție îngrijită și prefațată de Sandu Frunză, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- Andriescu, Al., *Psalmii în literatura română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004.
- Balotă, Nicolae, *Calea, adevărul și viața. Meditații religioase*, Editura Eminescu, București, 1995.
- Druță, Ion, *Scrieri*, Vol. III, Editura Literatura artistică, Chișinău, 1987.
- Ghilaș, Ana, *Motive creștine în romanele lui Ion Druță. Opera lui Ion Druță: unvers artistic, spiritual, filozofic*, Universiatea de Stat din Moldova CEP USM, Chișinău, 2004.
- Goichot, Emile, *Henri Bremond, historien du sentiment religieux: genese et strategie d'un entreprise litteraire*, Editura Ophrys, Paris, 1982.
- Marino, Adrian, *Biografia ideii de literatură*, Secolul 20, Vol. IV, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997.

- Miron, Paul, „Receptare biblică și univers spiritual la Ion Druță”, în *Druțiana*, Editura Literatura artistică, Chișinău, 1990, p. 183-194; Idem, *Opera lui Ion Druță: univers artistic, spiritual, filozofic*, Vol. I, Universitatea de Stat din Moldova CEP USM, Chișinău, 2004.
- Radosav, Doru, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1997.
- Stoian, Ion M., *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994.
- Дунаев, М. М., *Православие и русская литература*. В 6 ч. Издание второе, исправленное, дополненное, Христианская литература, Москва, 2004.
- Луцевич, Л.Ф., *Псалтырь в русской поэзии*, Дмитрий Буланин, Санкт Петербург, 2002.
- Луцевич, Л. Ф. *Русская псалтырная поэзия XVIII века: стихотворное переложение псалмов*. Молдавский Государственный Университет – Институт русистики Варшавского Университета, Кишинев – Варшава, 2004.
- ***, *Biblia sau Sfînta Scriptură*, Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Sfințitului Părinte Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.